

ÇAĞATAY TÜRKÇESİNİN SON DÖNEMİNE AİT BİR ŞECERE METNİ VE DİL ÖZELLİKLERİ

A GENEALOGY TEXT FROM THE LAST PERIOD OF CHAGATAI TURKIC AND ITS LANGUAGE FEATURES

Mustafa YILDIZ*

Öz

Türk dili 15. yüzyıl başından 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar doğuda Çağatay Türkçesi batıda Osmanlı Türkçesi adıyla varlığını sürdürmüştür. Aşağı yukarı 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren de bugünkü Türk yazı dillerinin şekillenme süreci ile karşı karşıya kalmıştır. Bu süreç, siyasî istikrara bağlı olarak Türk dilinin Batı kolunda daha kesintisiz ve istikrarlı olmuş; buna karşın Doğu kolunda ise devlet erkinin kaybolması ile birlikte bir mahallileşme ve ortak yazı dili zemininin bozulması ile sonuçlanmıştır. Bu durumun dil üzerindeki etkilerini, Çağatay Türkçesinin çöküş dönemi olarak da kabul edilen 17-19. yüzyıllar arasındaki metinlerde takip etmek mümkündür.

İncelemeye konu olan bu metin 1719 tarihli küçük bir neseb-namedir. Konusu Edige'nin büyük atası olan ve Nogaylar arasında Baba Tükles adıyla bilinen Sadr Ata'nın nesebi üzerine-dir. Eserin yazarı veya müstensihisi Nurullâh bin 'Ubeydullâh es-Siddîk el-Hârizmî'dir. Bu isim hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Metin, Berlin'deki Staatsbibliothek zu Berlin-Preussischer Kulturbesitz kütüphanesinde, Abu'l-Ghâzî'nin Şeğere'i Türki adlı eserinde kayıtlıdır. Eserin dili Çağatay Türkçesi ile yeni yazı dilleri arasında geçiş özelliği göstermektedir. Zengin bir dil malzemesine sahiptir.

Anahtar Kelimeler

el-Harezmi, Çağatay Türkçesi, Baba Tükles, Nogay, Özbek Han

Abstract

From the beginning of the 15th century to the first years of the 20th century, Turkic language, continued its existence under the name of Chagatai Turkic in the east and Ottoman Turkic in the west. Approximately from the first quarter of the 20th century, the formation process of modern Turkish literary language has been observed. Depending on the political stability, this process was more uninterrupted and stable in the western branch of the Turkic language; on the other hand, it resulted in the eastern branch, with the disappearance of the state power, with a localization and the deterioration of the common written language. It is possible to follow the effects of this situation on the language. In the texts between 17th and 19th centuries, it was accepted as the collapse period of Chagatai Turkic.

This text which is the subject of the present study is a small genealogy from 1719. Its subject is on the pedigree of Sadr Ata, known as Baba Tukles, among the Nogais and the great ancestor of

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, myildiz@gmail.com-
myildiz@erbakan.edu.tr, http://orcid.org/0000-0003-4088-5926

Gönderim Tarihi: 05.05.2020
Kabul Tarihi: 08.06.2020

Edige. Nurullâh bin 'Ubeydullâh es-Siddîk el-Hârizmî is the author or copyist of the work. There is no information about this name in the sources. The text is registered in the Staatsbibliothek zu Berlin-Preussischer Kulturbesitz library in Berlin, in the Šeğere'i Turki of Abu'l-Ghâzî. The language of the text shows the transition feature between Chagatai Turkic and contemporary writing languages. From this perspective, it has a rich language material.

•

Keywords

al-Khwarizmi, Chagatai Turkic, Baba Tukles, Nogai, Uzbek Khan

1. GİRİŞ

Türk dili 15. yüzyıl başından 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar doğuda Çağatay Türkçesi batıda Osmanlı Türkçesi adıyla varlığını sürdürmüştür. Aşağı yukarı 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren de bugünkü Türk yazı dillerinin şekillenme süreci ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu süreç, siyasî istikrara bağlı olarak Türk dilinin Batı kolunda daha kesintisiz ve istikrarlı olmuş; Doğu kolunda ise aksi yönde devlet erkinin yok olmasıyla birlikte bir mahallileşme ve ortak yazı dili zemininin kaybolması ile sonuçlanmıştır.

Karboz Dıykanov, 1930'lu yıllara kadar Kazak ve Kırgız Türklerinin okullarını, kitaplarını, camilerini beraber kullandıklarını, kız alıp verdiklerini, sınırların müstakilleşmesi ile yazı dillerinin farklılaşması sonucunda birbirine yakın olan boyların gelenek ve kültürlerinin birbirinden uzaklaştığını belirterek o dönemdeki genç aydınların “millî” siyaseti anlamadıklarını ve “Her millet kendi kaderini kendisi seçsin.” sözüne aldanıp yeni, müstakil eserler bastıklarını anlatıyor (Dıykanov 2005, s. 327).

Dıykanov, Rus tarihçisi N. A. Aristov'un Ohot denizi ve Kuzey Buz denizinden Adriyatik denizine kadar olan büyük bir coğrafyada yaşayan 26 milyon Türk'ün ortak bir dile sahip olduğunu, bu sebeple Orta Asyalı bir Türk'ün, Yakutların ve Osmanlı Türklerinin dillerini anladıklarına dikkat çektiğini belirtiyor ve yeni okul kitapları çıkana kadar Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar ve başkaca boyların aynı kitapları okuduklarını, ancak 20. yüzyılın ilk otuzlu yıllarından itibaren hızlı bir şekilde matbuatın ve eğitim kurumlarının ayrılması neticesinde ortak edebî dilin kaybolduğunu ve millî birliğin dağıldığını söylüyor (Dıykanov 2005, s. 326-327).

Bu durumun, nasıl başladığını, metinlerin dilinin ne ölçüde değiştiğini ve dil üzerindeki somut etkilerini ve izlerini tespit edebilmek için Çağatay Türkçesinin çöküş dönemi olarak da kabul edilen 17-19. yüzyıllar arasındaki metinlerin araştırılması önem arz etmektedir.

Ercilasun, bu son dönem Çağatay Türkçesi metinlerinin ülkemizdeki kütüphanelerde az olması dolayısıyla yeterince incelenemediğini belirtmiş; bu eserlerin özellikle Türk dünyasının belli merkezlerindeki kütüphanelerdeki varlığına dikkat çekmiştir. Ercilasun, ayrıca bu eserlerin ortaya çıkarılması ve incelenmesi sonucunda Çağatay Türkçesinin Kazaklar, Kırgızlar ve Türkmenler için de ortak bir yazı dili olduğuna ve bu boyların ağız özelliklerinin edebî dile ne ölçüde yansıdığı tespitinin de yapılabileceğini vurgulamıştır (Ercilasun 2019, s. 101).

Üzerinde çalışma yapmış olduğumuz bu metin de yukarıda belirtilen özellikleri tam anlamıyla ihtiva eden tipik bir örnektir. Temmet kaydında Nurullâh bin Ubeydullâh es-Sıddîk el-Hârizmî tarafından H. 1131/M. 1719 yılında yazılmış olduğu anlaşılan bu metin, müstakil bir eser değildir. Söz konusu metin Berlin'de *Staatsbibliothek zu Berlin- Preussischer Kulturbesitz, Orientabteilung, MS Diez A. Quart.14* numarada kayıtlı *Abu'l-Ghâzî Bahâdur Khân < Chiwa, Chan>: Şegere'i Turki, 1150 [1737]* adlı eserin içindedir. Ancak bu eserin asıl metninin dışında sonradan eklenmiş bir bölüm olarak 234b-236a varaklarında kayıtlıdır.

Eserden, 1994 yılında Devin DeWeese tarafından yazılan *Islamization and Native Religion in the Golden Horde. Baba Tükles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition* adlı eser vasıtasıyla haberdar olduk. Bu eser, Altın Ordu sahasındaki İslâm inancının yaygınlaşmasında Yesevî mürîddlerinden olan Baba Tükleş gibi sûfilerin, söz konusu bölgenin İslamlaşması sürecindeki etkileri üzerine bir incelemedir. Bu bakımdan çalışma bir dil incelemesi niteliği

taşımamaktadır. Devî DeWeese bu metinle sadece içerik olarak ilgilenmiş ve metnin İngilizce çevirisini yapmıştır (DeWeese 1994, s. 371). Dolayısıyla metnin, içeriğinin yanında yukarıda belirtilen gereklilikler sebebiyle ortaya çıkartılması ve incelenmesi elzem olmuştur.

Bu noktadan hareketle Devî DeWeese tarafından yapılmış olan çalışmadan elde etmiş olduğumuz bilgiler doğrultusunda gerçekleştirilen yazışmalar neticesinde Ebul Gazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türk* metninin tıpkıbasımını ilgili kütüphaneden edinmiş olduk.

Mevcut bilgiler üzerine *Şecere-i Türk*'ün ilgili varakları incelenmiş ve metnin buradaki kaydı teyit edilmiştir. Söz konusu metnin derkenarında başka metin parçaları da yer almaktadır. Bunların bazıları Batı Türkçesi ile kaydedilmiştir. İncelemeye konu olan bu metnin müstakil bir başlığı yoktur. Temmet kaydında sadece kim tarafından ve kaç yılında yazıldığına dair bir kayıt bulunmaktadır. *Şecere-i Türk*'ün asıl metninin dışında bağımsız bir bölümde yer alan bu metnin, konu olarak Baba Tükles'in şeceresini anlatan küçük bir *neseb-name* olduğu anlaşılmaktadır.

Necdet Tosun, bu eser üzerine 2012 yılındaki İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumunda *Çağatayca Yazılmış Menâkıpnâmeler* başlığı altında Devî DeWeese'in eserine atfen kısa bir tanıtım bilgisi sunmuş ve metnin içeriğine dayanarak da *Baba Tükles Risalesi* şeklinde bir isimlendirme önerisinde bulunmuştur (Tosun 2012, s. 441).

Bugüne kadar metin üzerinde bir dil incelemesi yapılmamış olması bizi bu çalışmaya sevk eden ana sebep olmuştur. Bu incelemede temel olarak metin lâtîn harflerine aktarılmış ve metnin dil hususiyetleri ortaya çıkarılmıştır. Bu bakımdan çalışma *giriş, metin, inceleme ve sonuç* bölümlerinden oluşmaktadır. Ekler kısmında da metnin *tıpkıbasımı* verilmiştir. İnceleme başlığı altında *imlâ, ses, şekil ve kelime bilgisi* üzerinde durulmuştur.

2. METİN

/234b/

(1) erbâb-ı basâret ve ferâset ve ashâb-ı fetânet ve kiyâsetga ve mestûr kalmasun ehl-i tevârih (2) ve nessâbnın kelâmları egerçi tevehhüm-i kizb ve iftirâdan hâlî imesdür. Lâkin şevk-ı kelâmları binâ-yı ale's-şöhretdür (3) ve sübût-ı neseb hem binâ-yı ale't-tesâmî' olmak iledür müverrih ve nessâbga lâzım olgan rivâyet ve nakildür ve el-uhde ale'r- (4) râvî-yü'l-evvel İdil ve Kuban ke-narında olturgan Nogay ve mirzalar aralarında meşhûr budur ki Edigi Biy Baba Tükles evlâdı-dur (5) ve Özbek Han ve aña tâbi bolgan il ol 'azîz da'veti birle şeref-i İslâma müşerref boldılar zahiren alarnın adı Sadru'ddîn (6) Ahmed olmak kerek ki diyâr-ı Hârizm ve Mâverâ'ünnehirde Sadr Ata lâkabı ile meşhûr derler çun alar şa'rânî ve bedenlerinin tüki köp (7) bolmak cihetinden Nogay arasında Baba Tükles derler ve ba'zı neseb-nâmede alarga Hacı Ahı hem derler ol vecheden ki Hazret-i (8) Seyyid Ataga ahu rızâ'î imişler ve Hazret-i Seyyid Ata ve Sadr Ata ve Bedr Ata ve Uzun Hasan Ata bu dört azîz küçüklikden bir yerde (9) musâhib olup Mâverâ'ünnehirde tahsîl-i ulûm-ı zâhirî kıldılar irse dâiye-i sülûk-i meşâyih batınlarında peydâ olup (10) bir kâmil taleb kılıp cümle meşâyih-i Hârizm ve Mâverâ'ünnehirni ziyâret kıldıklarında barça meşâyihden alarga işaret boldı ki (11) Türkistan vilâyetiga barıp maksûdnı anda taleb etgeyler bes bu dört azîz meşâyih irşâdı ile Türkistanga (12) barıp murâdların Zengi Atadan hâsil kıldılar ve Zengi Ata Hakîm Atadan murahhasdur ve Hakîm Ata Sultan Hâce Ahmed Yesevîden murahhasdur (13) rahmetullâhi aleyhim bes Zengi Ata evvelâ Sadr Ataga ruhsat berdi ol cihetden alarga baş halife dirler bes ol üç (14) azîz hem murahhas oldılar bes Hazret-i Zengi Ata Seyyid Ata ile Sadr Ataga emr kıldılar ki Deşt-i Kıpçak ve Sarayçıkga barıp andağı (15) küffâr ve halâyıknı İslâmga da'vet idesiz ol zamanda Sarayçıkda pâdişâh Özbek Han irdi ki Çingiz Han (16) nın ulug ogıl Cuci Han beşinci ogıl Şiban Han evlâdıdur ol

zamanda Çingiz Han evlâdından henüz müselman (17) olgan pâdişâh yok irdi bes Hazret-i Seyyid Ata ve Sadr Ata Pîr emri ile Sarayçıkga barıp Özbek Hannı İslâma

/235a/

(1) da'vet itdiler ve köp keramet ve hârik âdât zahir kıldılar Özbek Han âkil ve sâhib-rey (2) ve kısas ve tevârîh-i mülûk-ı mâziyeni köp bilür irdi bu 'azîzlerga aytdı kim sizniñ dîniñizniñ (3). haklugin bilür men bir şart eyleyem şartım budur ki ol zamandaki Firavunnıñ sâhirleri (4) Haz-ret-i Mûsâ aleyhi's-selâmga mukâbil bolup sihr itdiler Mûsâ aleyhi's-selâmga te'sîr itmey (5) Mûsâ aleyhi's-selâmniñ mu'cizesi ol sihirlerini bâtil kıldı cenâbınca asası ejdehâ olup barça (6) sihirlerini yutup yok itdi ol zamanda sâhirler barçası Mûsâ aleyhi's-selâmga îmân ketürdiler (7) fi'l-hâl ol sâhirlere şerâfet-i îmân ile yeti kat yer ve yeti kat kök ve arşı ve kürsi alarga (8) münkeşif boldı eger men hem müselmân olgaç bu şekilde maña hem münkeşif olsa bilür men ki sizniñ (9) dîniñiz hakdur bes Hazret-i Seyyid Ata Sadr Ataga işaret kıldılar ki siz baş halîfesiz (10) bu işni tasarrufı sizge mufavvazdur bes Hazret-i Sadr Ata Özbek Hanga kelime-i şehâdet (11) telkîn itdiler ve erkân-ı îmân ve şerâyit ve ahkâm-ı İslâm ve abdest ve namâz ta'lîm itdiler (12) bes vakt-i namâz boldı irse kible tarafına müteveccih boldı bes Özbek Han aytdı Kâ'beni men (13) körmesem neçük namâz iter men didüginde Sadr Ata kolların köterüp ol körüngen Kâ'bedür deyü (14) işaret kıldılar irse Özbek Han ve hazır turgan barça halâyıknıñ nazarından hicâblar

/235b/

(1) köterilüp Hazret-i Kâ'be-i Mükerrreme ayân ve beyân zâhir oldı evvel keşif ki Özbek Hanga zâhir oldı bu irdi ve (2) meşhûrdur ki Özbek Han aytur irdi müddet-i hayâtında namâzga şuru' etgenimde Kâ'beni körmegünçe tekbr-i (3) tahrîmeni aytmadım hâsil-ı kelâm ol künde yetmiş miñ kişi şeref-i İslâmga müşerref boldılar ve (Elhamdü li'llahillezi hedânâ li hâzâ ve mâ (4) künnâ li nehtediye lev lâ en hedânellâh) ve Sadr Atanıñ neseblerinde ihtilâfdur ba'zı ayturlar Sadr Ata imâm-ı Muhammed-i (5) Hanefî neslidür ve bazı ayturlar Ebû Bekr Sıddîk radiyallahu anh neslidür bu iki rivâyetde vech-i tevffîk mümkindür ki bir (6) vecheden ata tarafından bolgay ve bir vecheden ana tarafından bolgay velâkin Nogay arasında Hazret-i Sıddîk nesli (7) olmak ile meşhûrdur vallahu a'lem ve Sadr Atanıñ atası dervîş Edhemdür ki sultân İbrâhîm bin Edhemniñ (8) küçük oğıldur ammâ sultan İbrâhîm Belh vilayetinde pâdişâh irdi bir kiçe taht üstinde 'ibâdete meşgûl idi kasr (9) üstinde bir kimse yürür İbrâhîm sordı kimdür benim kasrım üstinde cevâb keldi kim bir Arab men tive (10) izlep yürüp men İbrâhîm didi bu ne aceb sözdür bu kasr üstinde tive bulmak ne mümkindür cevâb keldi (11) kim taht üstinde dervîşlik itip teñri te'âlanı izlemek ne mümkindür İbrâhîmga bu söz teessür kılıp pâdişâh (12) lıgnı terk kılıp ve dervîş kisvetin kiyip Belhden gayb olup ve Kâ'be tarafına ketdi hatunu oğil ile (13) İbrâhîm talebine irdi Kâ'bege barıp anda merhum oldılar ve küçük oğil Edhem Belhden dervîşlik ihtiyâr itip ketdi (14) ve ammâ sultan Celâleddîn-i Rûmî sultan İbrâhîmniñ atası imesdür belki sultan İbrâhîm ile ibn-i amdur (15) ve Sadr Ata ki elhâl Baba Tükles lakabı ile meşhûrdur peri kızın alupdur digen söz meşhurdur (16) eger bu söz sâbit bolsa hem mümkindür zîrâ ki insan cinniyeni nikâh etmek şeriatde fi'l-cümle (17) cevâzı bardur hâsilü'l-kelâm babanıñ üç oğil bardur ulug oğılınıñ atı İslâm Babadur

/236a/

(1) âlim âmil ve şeyh ve atamandı (2) alarga kaldı ve alar Hârizm (3) vilâyetine tüşdi ve bir oğil Türkistanga (4) tüşdi ve birsi yaş kaldı ve anı (5) Mangıt asradı anıñ meşhûr atı Termedür ki (6) Nogay arasında cemi' mirzaların ulug atasıdur (7) vallahu'l-a'lem tahkîkü'l-hâl ve

ileyhi'l-merciu ve'l-mahâl (8) sadruhu el-hakîr el-fakîr ilellâhi Nurullâh bin (9) 'Ubeydullâh es-Sıddîk el-Hârizmî sene 1131.

3. İNCELEME

3.1. İmlâ

Konusu itibariyle eserde Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsçadan alıntı pek çok kelime yer almaktadır. Bu sebeple eserin imlâ özellikleri Türkçe ve alıntı kelimeler dikkate alınarak iki başlıkta incelenmiştir.

3.1.1. Alıntı Kelimelerin İmlâ Özellikleri

3.1.1.1. Arapça Kelimelerin İmlâsı

Eser konusu itibariyle pek çok Arapça kelime içermektedir. Arapça kelimelerin imlâsında kaynak dilin imlâsı korunmuş kelimelerin aslına sadık kalınmıştır.

<i>erbâb</i> ارباب (234b/1)	<i>ehl</i> اهل (234b/1)
<i>basâret</i> بصارت (234b/1)	<i>tevehhüm</i> توهم (234/2)
<i>ferâset</i> فراست (234b/1)	<i>kizb</i> كذب (234/2) "yalan"
<i>ashâb</i> اصحاب (234b/1)	' <i>azîz</i> عزيز (234/5)
<i>fetânet</i> فطانت (234b/1)	<i>sübût</i> ثبوت (234/3)
<i>kiyâset</i> كياست (234b/1)	<i>diyâr</i> ديار (234/6)
<i>mestûr</i> مستور (234b/1)	<i>mufavvaz</i> مفوض (235a/10) "yetkili, vekil"
<i>cenâbınca</i> جنابنجه (235a/5)	

3.1.1.2. Farsça Kelimelerin İmlâ Özellikleri

Metinde geçen bazı Farsça kelimelerin imlâsında farklılık bulunmaktadır. Örneğin birkaç kelimedede /ج/ harfi yerine /چ/ harfi, /پ/ harfi yerine de /ب/ harfi kullanılmıştır. Bu kullanımların dışında kelimelerin Farsçadaki imlâlarına uyulmuştur.

<i>egerçi</i> اكرجه (234b/2)	<i>bes</i> بس (234b/11, 13, 14, 17)
<i>çun</i> چون (234b/6)	<i>pâdişâh</i> پادشاه (235b/8,11; 234b/15,17)
<i>pîr</i> پير (234b/17)	<i>peydâ</i> بيدا (234b/9)
<i>hem</i> هم (234b/3, 7, 14; 235a/8)	<i>peri</i> پری (235b/15)
<i>ejdehâ</i> اژدها (235a/5)	

Farsça tamlamalarda gösterilmeyen tamlama unsuru bir örnekte gösterilmiştir. Bu gibi kullanım örnekleri, alıntı olan tasrif şekillerinin imlâ bakımından Türkçeleşme sürecinde olduğunu gösterir.

"vakt-i namâz boldı irse" وقتی نماز بولدی ایرسه (235a/12)

3.1.2. Türkçe Kelimelerin İmlâsı

3.1.2.1. /p/ Sesinin İmlâsı

Metinde genellikle Çağatay Türkçesi döneminin klâsik imlâ geleneğine bağlı kalınmış ve bu sesin imlâsında gelenek hâline gelmiş olan (ب) harfi kullanılmıştır.

<i>köp</i> كوب (234b/6; 235a/1,2)	<i>barıp</i> باریب (234b/11, 12, 14, 17)
<i>alupdur</i> الوبادور (235b/15)	<i>yutup</i> یوتوب (235a/6)
<i>musâhib olup</i> مصاحب اولوب (234b/9)	<i>izlep yürüp</i> ایزلاب یوروب (235b/10)

3.1.2.2. /ç/ Sesinin İmlâsı

Metinde /ç/ sesi için iki kelimedede (چ) harfi bu örneklerin dışındaki kelimelerde (چ) harfi kullanılmıştır.

kiçe كیچه (235b/8)

körmegünçe کورمگونجه (235b/2)

kiçiklikden کچکلیکدن (234b/8)

barça بارچه (234b/10; 235a/5, 6, 14)

barçası بارچەسى (235a/6)

beşinçi بەشنجی (234b/16)

3.1.2.3. Nazal /n/ Sesinin İmlâsı

Metinde bu sesin imlâsı ile ilgili olarak iki farklı yazım vardır. Biri (نك), diğeri de (ك) harfi ile gösterilmiştir. Eckmann, bu sesin yazımında (نك) imlâsının Kıpçak Türkçesine, (ك) imlâsının ise Oğuz Türkçesine has bir özellik olduğunu kaydeder (Eckmann 1964, s. 36.).

aña انكا (234b/5)

maña منكا (235a/8)

miñ منك (235b/3)

teñri تنگری (235b/11)

nessâbnıñ نسابنيك (234b/2)

alarnıñ الارنيك (234b/5)

bedenlerinin بدنلرینيك (234b/6)

Hannıñ خاننيك (234b/16)

sizniñ سزنيك (235a/2, 8)

dîniñizniñ دينيڭيزنيك (235a/2)

dîniñiz دينيڭيز (235a/9)

anıñ انيک (236a/5)

3.1.2.4. İlgi Hâli Ekinin İmlâsı

İlgi hâli eki genel olarak kalıplaşmış Uygur imlâsına tâbîdir. Ancak, ekin bir örnekte *-iñ* bir örnekte de *-im* şekli kaydedilmiştir. *işiñ* ايشنيك (235a/10), *benim*. بنم (235b/9). Bu iki örnekteki kullanım şekli Çağatay Türkçesindeki kalıplaşmış imlânın dışındadır. Diğer örneklerde ekin imlâsı *-nıñ/-niñ* şeklindedir.

Firavun-nıñ فرعوننيك (235a/4)

aleyhi's-selam-nıñ عليهالسلامنيك (235a/5)

halâyık-nıñ خالايقنيك (235a/14)

Sadr Ata-nıñ. صدرا تاتيک. (235b/4, 7)

mirzalar-nıñ مرزالرنيك (236a/6)

İbrâhîm-niñ ابراهيمنيك (235b/14)

baba-nıñ باباتيک (235b/17)

ogıl-nıñ اوغلنيك (235b/17)

3.1.2.5. Yönelme Hâli Ekinin İmlâsı

Metinde yönelme hâli ekinin üç farklı imlâsı ile karşılaşmaktayız. Bunlardan ilki arkaik olarak kabul ettiğimiz bir yapıdır. İki zamirde karşımıza çıkmaktadır. Birinci ve üçüncü teklik şahıs zamirlerinin yönelme hâli şekilleridir. *-ge* (ك) yönelme hâli eki ile /n/ sesinin etkileşimiyle ortaya çıkan nazallık bu iki örnekte imlâyaya da yansımıştır. Bu durum aynı zamanda ekin ünlüsünde art damak ünlüsü olmak bakımından değişime sebep olmuştur.

aña (tâbî bolgan) انكا (234b/5)

maña منكا (235a/8)

İkinci kullanım Çağatay Türkçesinde yaygın bir kullanım alanı bulunmayan *-a/-e* şeklindedir. Bu ekin kullanıldığı örnekler çoğunlukla alıntı ve iyelik eki almış olan kelimelerdir. Ekin birlikte kullanıldığı kelimelerin son hecesindeki sesle uyum içinde olduğu görülmektedir. Ekin imlâsı sürekli (e) bu harfle gösterilmektedir.

İslâma اسلامه (234b/5, 17)

tarafına طرفنه (235a/12; 235b/12)

*'ibâdet*e (meşgûl idi) عبادته (235b/8)

talebine (irdi) طلبنه (235b/13)

sâhirlere ساحرلره (235a/7)

vilâyetine وىلايىته (236a/3)

Ekin ön damak ünlülü şekli olan (ك) *-ge* şeklinin metinde yalnız hâlde iki kelimedede kullanımı vardır. Biri alıntı diğeri ikinci çokluk şahıs zamiridir. Bu iki örnekte dikkat çekici olan

durumlardan biri zamirde kullanılmış olan ekin imlâsında bulunan (ك) ünlü ses için kullanılan elif (ل) harfidir. Ekin bu imlâsı standart değildir. Çünkü diğer örnekte ekin (هه) imlâsında olduğunu görmekteyiz. Bir başka durum ise şudur. Çağatay Türkçesinde alıntı kelimelerde uyumsuz olan yönelme hâli ekinin imlâsı genellikle (غه) şeklinde iken buradaki örnekte kelimenin son hecesine uyumlu bir şekilde gelmiştir. Eraslan, Arapça ve Farsça kelimelere kalın ünlülü ek getirilmesi temayülünün Doğu Türkçesine ait birçok metinde görüldüğünü ancak bu durumun Çağatay yazı dilinin klâsik dönemindeki kadar yaygınlaşmadığını belirtir (Eraslan 1970, s. 115). İmlâdaki bu ikilik metnin yazıldığı dönemin geçiş dönemi özelliği taşıdığını gösteren bir durumdur.

sizge سزگا (235a/10)

Kâ'bege كعبهگا (235b/13)

Son ve en yaygın olan imlâ ise (غه) –ga şeklindedir. Diğer kullanımlara göre belirli bir kurala tâbidir. Alıntı kelimelerde uyumsuzdur. Genellikle ilgi hâli ekinde olduğu gibi kelimelerden ayrı yazılma özelliğine sahiptir. Ancak iki örnekte bitişik yazıldığı örnekler de vardır. Metinde yönelme hâli ekinin en fazla kullanılan şeklidir.

İslâmga اسلامغه (234b/15, 235b/3)

'azizlerga عزیزلرغه (235a/2)

kiyâsetga کیاستغه (234b/1)

aleyhi's-selâmga علیهالسلامغه (235a/4, 6)

nessâbga نسابغه (234b/3)

Özbek Hanga اوزبکخانغه (235a/10; 235b/1)

alarga الارغه (234b/7, 10, 13; 235a/7; 236a/2)

namâzga نمازغه (235b/2)

atağa اتاغه (234b/8, 13, 14; 235a/9)

İbrâhîmga ابراهیمغه (235b/11)

Türkistanga ترکستانغه (234b/11; 236a/3)

vilâyetiga ویلائیتهغه (234b/11)

Sarayçıkga سراچقغه (234b/14, 17)

3.1.2.6. Bulunma Hâli Ekinin İmlâsı

Metinde bulunma hâli ekinin iki farklı yazımı vardır. Bunlardan biri (د), diğeri de (دا) şeklinde yazılmaktadır. Ancak her iki şekil de -da/-de eki için kullanılmaktadır. Bazen aynı kelimenin her iki imlâ ile yazıldığı örnekler de görülmektedir. Söz konusu bu kullanımlar ekin imlâsındaki ikiliği göstermesi bakımından önemlidir. Ekin, (د) imlâsı ile olan örnekleri (دا) imlâsına nazaran oldukça yaygın bir kullanıma sahiptir. Ayrılma, yönelme ve bulunma eklerinin hatta nazal /n/ imlâsının Osmanlı imlâsına uygunlaştığı görülmüyor. Zamir n'sinin sık kullanılması da bunu destekliyor.

kenarında کنارنده (234b/4)

şekilde شکلدا (235a/8)

arasında اراسنده (234b/7)

etgenimde اتکامده (235b/2)

Mâverâ'ünnehirde ماوراءالنهردا (234b/6)

hayâtımda حیاطمده (235b/2)

Mâverâ'ünnehirde ماوراءالنهرده (234b/9)

anda اندا (234b/11; 235b/13)

yerde یردا (234b/8)

3.1.2.7. Ayrılma Hâli Ekinin İmlâsı

Ayrılma hâli ekinin imlâsı tek şekillidir. Metinde ister alıntı kelimelerde ister Türkçe kelimelerde sürekli (دن) şeklinde yazılmıştır. Janos Eckmann, Şeybanî Han divanında, düzenli olarak kullanılan ablatif eki -dın/-din yanında, -dan/-den ekinin de sık sık kullanıldığını ve ekin imlâsının da (دان) şeklinde olduğunu belirtir. Bu şeklin Memluk Kıpçakçasının özelliği olduğunu kaydeder (Eckmann 1988, s. 67).

iftirâdan افتراذن (234b/2)

vecheden وجهدن (235b/6)

evlâdıdan اولادیدن (234b/16)

cihetinden جهتدن (234b/7)

nazarından نظردن (235a/14)

kiçiklikden کچکلیکدن (234b/8)

tarafından طرفندن (235b/6)

Yesevîden یسویدن (234b/12)

3.1.2.8. Yükleme Hâli Ekinin İmlâsı

Metinde yükleme hâli ekinin (نى) *-ni/-ni* ve (ن) *-n* şekli bulunmaktadır. Bu iki şekilden (نى) *-ni/-ni* ekinin örnekleri diğerine göre daha işlektir ve imlâsında değişiklik görülmez.

Ekin diğer şekli ise Türk dilinin bütün saha ve dönemlerinde olduğu gibi bu metinde de 3. Teklik şahıs iyelik ekinden sonra görülür.

Mâverâ'ünnehirni ماوراءالنهرنى (234b/10)

maksûdnu مقصودنى (234b/11)

Özbek Hannı اوزبکخاننى (234b/17)

tekbîr-i tahrime تكبيرتحریمهنى (235b/3)

anı آنى (236a/4)

Kâ'beni كعبهنى (235b/2; 235a/12)

haklugın حق لوغین (235a/3)

peri kızın پرى قزین (235b/15)

derviş kisvetin درويش کسوتین (235b/12)

3.1.2.9. Zamir /n/sinin İmlâsı

Doğu Türkçesi sahasının belirgin özelliklerinden birisi zamir /n/sinin genellikle kullanılmamasıdır. Eckmann, sadece üçüncü şahıs iyelik eki almış kelimelerde yönelme, bulunma ve ayrılma hâli ekleriyle kullanıldığını kaydeder (Eckmann 1988, s. 65-67). Ercilasun da Arap harfli Türkçe metinlerde zaman ve coğrafyanın belirlenmesinde zamir /n/sinin ayırt edici bir özellik olduğunu belirtir ve Çağatay Türkçesi metinlerinde zamir /n/sinin yok denecek kadar az olduğuna dikkat çeker (Ercilasun 2019, s. 98). Bu metinde de bu kuralın örneklerini görmek söz konusudur. Sadece iki örnekte üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra zamir /n/sinin yazılmadığı görülmektedir.

evlâdudan اولادیدن (234b/16)

vilâyetiga ویلايیغه (234b/11)

Bu iki örneğin dışındaki kelimelerde zamir /n/sinin kullanımını standarttır.

tarafına طرفنه (235a/12; 235b/12)

nazarından نظرندن (235a/14)

tarafından طرفندن (235b/6)

kenarında کنارنده (234b/4)

vilâyetine ویلايیته (236a/3)

3.1.2.10. Ek Fiil Olan *dur-* Fiilinin Ekleşmesi Ve İmlâsı

Metinde, isim bildirme çekiminde kullanılan *dur-* yardımcı fiilinin ekleştiği ancak ek olarak standart bir imlâya sahip olmadığı görülür. Ekin (دور), (در) şeklinde yazıldığı ancak (در) imlâsının daha sık kullanıldığını belirtmek gerekir. Bunun yanında bazı örneklerin her iki imlâ ile de yazıldığı tespit edilmiştir. Ünlü sesin gösterildiği örnekler üzerinden hareketle ekin dudak uyumuna bağlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple ekin okunuşunda *-dur/-dür* şeklinde bir okuma tercih edilmiştir.

hâlî imesdür خالی ایماسدور (234b/2)

atası imesdür اتاسی ایماسدر (235b/55)

budur ki بودرکه (234b/4)

budur ki بودرکه (235a/3)

ihtilâfdur اختلافدور (235b/4)

kimdür کیمدور (235b/9)

ale'ş-şöhretdür علی الشهردر (234b/2)

nakildür نقلدر (234b/3)

(ale't-tesâmi' olmak) iledür ایلهدر (234b/3)

evlâdudur اولادیدر (234b/4, 16)

murahasdur مرخصدر (234b/12)

Kâ'bedür كعبهدر (235a/13)

neslidür نسلیدر (235b/5)

mümkündür ممکندر (235b/5, 10, 11, 16)

Edhemdür ادهمدر (235b/7)

meşhûrdur مشهوردر (235b/2, 7, 15)

ogıldur اوغلدر (235b/8)

sözdür سوزدر (235b/10)

İslâm Babadur اسلامبابادر (235b/17)

Termedür ترمهدر (236a/5)

atasıdur اتاسیدر (236a/6)

ibn-i 'amdur ابن عمدر (235b/14)

hakdur حقددر (235a/9)

bardur باردر (235b/17)

mufavvazdur مفوضدر (235a/10)

3.1.2.11. -p Zarf-Fiil Ekinin İmlâsı

Metinde, bağlantı ünlüsü bakımından standart bir imlâsı olmayan eklerdendir. Ekin, bir örneğin dışında hep ünsüz sesle sonlanan fiillerle kullanımı vardır. *izlep yürüp* ایزلابیوروب (235b/10). Ek, ünsüz seslerle sonlanan fiillerde iki farklı imlâ ile kullanılmaktadır. İlki, ekle birlikte kullanılan bağlantı ünlüsünün yazılmadığı örneklerdir. Genel olarak bağlantı ünlüsü gösterilirken sadece şu örneklerde gösterilmemiştir. *ihtiyâr itip* اختیاریتب (235b/13), *derişlik itip* درویشلكایتب (235b/11), *kiyip* کیب (235b/12), *taleb kılıp* طلبقیلب (234b/10), *teessür kılıp* تاترقیلب (235b/11), *terk kılıp* ترکقیلب (235b/12).

İkinci olarak, bağlantı ünlüsünün yazıldığı kullanımların bir kısmında (و) harfinin, bir kısmında da (ی) harfinin kullanılması durumudur. Bağlantı ünlüsü gösterilen örneklerde iki örneğin dışında dudak uyumu bakımından aykırılık görülmez. *köterüp* کوتروب (235a/13), *köterilüp* کوتاریلوب (235b/1).

musâhib olup مصاحباولوب (234b/9)

yutup یوتوب (235a/6)

peydâ olup پیداولوب (234b/9)

mukâbil bolup مقابلبولوب (235a/4)

barıp باریب (234b/11, 12, 14, 17; 235b/13)

ejdehâ olup اژدهااولوب (235a/5)

3.2. Ses Bilgisi

Metnin, yazılış tarihi itibarıyla Çağatay Türkçesinin son dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan eserin dil özellikleri tipik bir geçiş dönemini temsil etmektedir. Metinde yer yer Çağatay Türkçesinin özellikleri görülürken bu durumun yanı sıra özellikle Oğuz Türkçesi özellikleri de izlenebilmektedir. Ses bilgisi bakımından eserde görülen ikili kullanımları şu başlıklar altında ele alınmıştır.

2. 1. b->m- değişimi

Eckmann, Çağatay Türkçesinde /b/ ünsüzünün kelime başında genellikle korunduğunu belirtir. Ancak, kelime başındaki /b/ ünsüzünün (n, ng) gibi nazal ünsüzlerden önce birkaç kelimedede /m/ ünsüzüne dönüştüğünü kaydeder. Söz konusu bu örneklerin Batı Türkçesinde /b/ ünsüzünü koruduğuna dair karşılaştırmada bulunur (Eckmann 1988, s. 22-23). Metinde bu değişimi gösteren örnekler bulunmaktadır.

maņa (235a/8)

benim (kasım) (235b/9)

(bilür) men (235a/3, 8)

miņ (235b/3)

men (235a/8, 12; 235b/9, 10)

3.2.2. t->d- değişimi

Eckmann, Çağatay Türkçesinde kelime başındaki /t/ ünsüzlerinin genellikle korunduğunu, *dağı* < *tağı*, *dék*, *dur/durur* vb. birkaç kelimedede ise /d/ ünsüzüne dönüştüğünü kaydeder (Eckmann 1988, s. 24-25). Metinde bu değişimi örnekleyen kelimeler olduğu gibi kelime başında bu ünsüzü koruyan örnekler de vardır.

tört (234b/8, 11)

deyü (235a/13)

didüğinde (235a/13)

tive (235b/9, 10)

didi (235b/10)

derler (234b/ 6, 7)

digen (235b/15)

tüşdi (236a/3)

dirler (234b/13)

3.2.3. b-> ø değişimi

Oğuz sahası dışında kalan Türk yazı dillerinde *bol-* şeklinde olan fiil, Oğuz Türkçesinde *ol-* şeklindedir. Ercilasun, Oğuz Türkçesinin yazı dili olarak gelişim göstermeye başladığı dönem eserlerinde bu iki şeklin eserlerdeki dağılımına göre eserlerin dili ile ilgili olarak sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu metinde de bu iki şeklin kullanımıyla karşılaşmaktayız. Ancak *ol-* şekli 15 yerde *bol-* şekli ise 12 yerde geçmektedir. İkili kullanımların yanında *müselman olgan* (234b/17), *lâzım olgan* (234b/3) gibi örneklerde de hem Oğuz Türkçesi hem de Çağatay Türkçesi özellikleri aynı kelime üzerinde görülebilmektedir. Bu tip örnekler yerel etkilerin metnin diline ne ölçüde yansıdığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

<i>tâbi bolgan</i> (234b/5)	<i>olmak kerek</i> (234b/6)
<i>müşerref boldılar</i> (234b/5).	<i>musâhib olup</i> (234b/9)
<i>bolmak</i> (234b/7)	<i>peydâ olup</i> (234b/9)
<i>işaret boldı</i> (234b/10)	<i>murahas oldılar</i> (234b/14)
<i>mukâbil bolup</i> (235a/4)	<i>ejdehâ olup</i> (235a/5)
<i>münkeşif boldı</i> (235a/8)	<i>müselmân olgaç</i> (235a/8)
<i>boldı irse</i> (235a/12)	<i>münkeşif olsa</i> (235a/8)
<i>müteveccih boldı</i> (235a/12)	<i>zâhir oldı</i> (235b/1)
<i>müşerref boldılar</i> (235b/3)	<i>nesli olmak</i> (235b/7)
<i>bolgay</i> (235b/6)	<i>gayb olup</i> (235b/12)
<i>sâbit bolsa</i> (235b/16)	<i>merhum oldılar</i> (235b/13)
<i>tesâmi' olmak</i> (234b/3)	

3.2.4. b->v- değişimi

Metinde kelime başındaki /b/ ünsüzleri korunmuştur. Ercilasun, Arap harfli Türkçe metinlerde zaman ve coğrafya tespitinin yapılmasında kullanılabilecek ölçütler koyarken *b->v-* değişiminin en açık ve kolay bir ölçüt olduğunu dile getirir. Bu değişimi örnekleyen *bar/var*, *bar-/var-*, *bir-/vir-* kelimelerinden /b/ ünsüzü ile olanlarının Kuzey-Doğu Türkçesini, /v/ ünsüzü ile olanlarının ise Güney-Batı Türkçesini temsil ettiğini belirtir. (Ercilasun 2019, s. 96). Bu değişimin örneklerine metinde rastlanmaz. Metnin pek çok yerinde görülen karışıklık bu değişim için söz konusu değildir.

<i>barça</i> (234b/10; 235a/5, 6, 14)	<i>bardur</i> (235b/17)
<i>barıp</i> (234b/11, 12, 14, 17; 235b/13)	<i>berdi</i> (234b/13)

3.2.5. k->g- değişimi

Bu değişimle ilgili olarak imlâdan hareketle karara varmak güç görünmektedir. Çünkü metnin özelliği buna izin vermiyor. Ancak bazı örneklerin birlikte kullanıldığı ekler ve Oğuz sahasına ait olmayan bazı kelimelerden hareketle ilk seste /k/ ünsüzlerinin korunduğu kanaati oluşmuş ve kelimeler /k/ ünsüzü ile okunmuştur.

<i>ketdi</i> (235b/12, 13)	<i>(ol) künde</i> (235b/3)
<i>körüngen</i> (235a/13)	<i>(men) körmesem</i> (235a/13)
<i>kiyip</i> (235b/12)	<i>(yeti kat) kök</i> (235a/7)
<i>ketürdiler</i> (235a/6)	<i>köterüp</i> (235a/13)
<i>(cevâb) keldi</i> (235b/9, 10)	<i>köterilüp</i> (235b/1)
<i>körmegünçe</i> (235b/2)	<i>köp</i> (234b/6; 235a/1, 2)
<i>kiçe</i> (235b/8)	

3.2.6. -t->-d- değişimi

İki ünlü arasında kalan sedasız ünsüzler Batı Türkçesinde genellikle sedalı hâle gelir. Eckmann, bu durumda Çağatay Türkçesinde iki ünlü arasında gelen /t/ ünsüzlerinin genellikle korunduğunu belirtir (Eckmann 1988, s. 25) Söz konusu değişim bakımından metnin dilinde ikili kullanımlar bulunmaktadır.

yeti kat (235a/7)

(*alarnın*) *adı* (234b/5)

da'vet idesiz (234b/15)

ogılın atı İslâm Babadur (235b/17)

anın meşhûr atı Termedür (236a/5)

3.2.7. -ç->-ş değişimi

Sayı ismi olan *üç* kelimesinin imlâsında görülen bir değişimdir. Kazak ve Nogay Türkçesinde bu değişim görülür (Tekin-Ölmez 1999, s. 108-114; Öner 1998, s. 15).

üş azîz (234b/13)

üş ogıl (235b/17)

3.2.8. İlk Hecede e>i Değişimi

Eckmann, Karahanlı Türkçesinde ilk hecedeki /e/ sesinin Harezmi Türkçesine kadar taşındığını ve Nehcü'l-Ferâdis gibi eserlerde (ى) harfi ile işaretlendiğini ama bu sesin de mahiyetinin anlaşılmadığını belirtir. Eckmann, Karahanlı Türkçesindeki *er* "adam", *eşik* "kapı", *kes*- "kesmek", *kel*- "gelmek", *men* "ben" gibi kelimelerin Çağatay Türkçesinde اير, ايشيك, اير, ايشيك, اير, ايشيك şeklinde yazıldığını ve tercihen /i/ veya /é/ telaffuzu ile okunabileceğini kaydetmiştir (Eckmann 1988, s. 18).

Metinde bu durumu örnekleyen kullanımlar bulunmaktadır. Bazı örneklerde söz konusu durumla ilgili olarak (ى) harfi kullanılmış, bazılarında ise kullanılmamıştır. İlk hecede (ى) harfinin kullanıldığı örneklerde okuma tercihi /i/ ünlüsü tarafında oldu. Ünlü sesin imlâsının gösterilmediği örneklerde ise Karahanlı Türkçesindeki gibi /e/ okunuşu tercih edildi.

didüğünde ديدوگنده (235a/13)

didî ديدى (235b/10)

irdî ايردى (234b/15, 17; 235a/2; 235b/1, 2, 8, 13)

(*hâlî*) *imesdür* خالى ايماسدور (234b/2)

(*atası*) *imesdür* اتاسى ايماسدور (235b/14)

(*taleb*) *etgeyler* طلب اتكايلىر (234b/11)

(*şuru'*) *etgenimde* شروع اتكادمده (235b/2)

(*da'vet*) *itdiler* دعوت ايتديلىر (235a/1)

(*sîhr*) *itdiler* سحر ايتديلىر (235a/4)

(*te'sîr*) *itmey* تاثير ايتماى (235a/4)

(*ihtiyâr*) *itip* اختيار ايتب (235b/13),

(*derişlik*) *itip* درويشلك ايتب (235b/11)

irse ايرسه (234b/9; 235a/12, 14) "ise

(*meşgul*) *idi* مشغول ايدى (235b/8)

(*bilür*) *men* بيلورمن (235a/3, 8)

men من (235a/8, 12; 235b/9)

deyü ديو (235a/13)

derler درلر (234b/ 6, 7)

tive تيوه (235b/9, 10)

3.3. Şekil Bilgisi

İmlâ bölümünde isim çekim eklerinden bahsedildiği için bu bölümde tekrar üzerinde durulmamıştır. Bu bölümde şekil bilgisi bakımından özellik arz eden ekler ve yapılar incelenmiştir.

3.3.1. Görülen Geçmiş Zaman Kipi

Görülen geçmiş zaman kipi metinde *-dı/-di* şeklindedir. Bu bakımdan dudak uyumunu bozan eklerdendir. Metinde genellikle 3. şahıs şekilleri yaygındır.

Kâ'beni körmegünçe tekbr-i tahrîmeni aytmadım (235b/3)

bes vakt-i namâz boldı irse (235a/12)

Mâverâ'ünnehirde tahsîl-i ulûm-ı zâhirî kıldılar irse (234b/9)

*Kâ'bedür deyü işaret **kıldılar irse** (235a/13)
 bir kiçe taht üstinde ibâdete meşgûl **idi** (235b/8)
 İbrâhîm **didi** bu ne aceb sözdür (235b/10)
 şeref-i İslâma müşerref **boldılar** (234b/5)
 Kâ'bege barıp anda merhum **oldılar** (235b/13)
 anı Mangıt **asradı** (236a/5)*

3.3.2. Duyulan Geçmiş Zaman Kipi

Eski Türkçe döneminden itibaren metinlerde hem sıfat-fiil hem de kip eki görevinde olan –miş/-miş eki bu eserde yalnız bir örnekte vardır. Eckmann, bu ekin Çağatay Türkçesinde öncelikli olarak kip eki görevinde, nadiren de olsa sıfat-fiil fonksiyonunda kullanıldığını kaydeder. Bu ekin yerine -gan/-gen sıfat-fiil ekinin sıklıkla kullanıldığını belirtir (Eckmann 1988, s. 107).

Öğrenilen geçmiş zaman kipi metinde iki yerde görülür. Biri –miş/-miş eki ile diğeri -p zarf-fiil ekinin *dur-* fiili ile kalıplaşmasıyla oluşan kiptir. Eckmann, -p+*dur-* yapısının genellikle 3. şahıslarda kullanıldığını, 1. ve 2. şahıslarda *dur-* fiilinin genellikle düştüğünü belirtir (Eckmann 1988, 138). Bu iki şeklin Özbek ve Yeni Uygur Türkçesinde de devam ettiğini görürüz (Öztürk 1997, s. 121-129).

*ol vecheden ki Hazret-i Seyyid Ataga **ahu rızâ'î imişler** (234b/8)
 peri kızın **alupdur** (235b/15)*

3.3.3. Şimdiki Zaman

Çağatay Türkçesinde şimdiki zaman kipi -a/-e/-y ekleriyle *dur-* fiilinin birleşmesi sonucunda kalıplaşan -*adur/-ydur* yapısıyla kurulur (Eckmann 1988, s.136). Metinde bu yapının geçtiği örnekler yoktur. Ancak yine süreklilik bildiren bir başka yardımcı fiil ile kurulan şimdiki zamanın örneği vardır. Bu yapı Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde de şimdiki zaman kipi için kullanılmaktadır (Öztürk 1997, s. 138). Aynı yapı Kazak ve Kırgız Türkçesinde de bulunmaktadır. Öner, bu yapının konuşma zamanında başlayıp devam etmekte olan şimdiki zaman anlamı verdiğine dikkat çekmiştir (Öner 1998, s.163-164) Metinde bir yerde geçen bu yapı -p zarf-fiil eki ile *yürü-* fiilinin birleşmesiyle kurulur.

*men tive **izlep yürüp men** (235b/10)*

3.3.4. Geniş Zaman

Metinde, geniş zaman kipinde -r/-er/-ür ve olumsuz -mes eklerinin kullanıldığı örnekler yer almaktadır. Geniş zamanın olumsuzu için kullanılan -mes eki ek fiilin olumsuz şekli olarak iki örnekte geçer.

*egerçi tevehhüm-i kizb ve iftirâdan hâlî **imesdür** (234b/2)
 Celâleddîn-i Rûmî sultan İbrâhîmniñ atası **imesdür** (235b/14)
 tevârîh-i mülûk-ı mâziyeni köp **bilür irdi** (235a/2)
 kasr üstinde bir kimse **yürür** (235b/9)
 sizniñ dîniñizniñ haklugın **bilür men** (235a/3)
 maña hem münkeşif olsa **bilür men** (235a/8)
 Mâverâ'ünnehirde Sadr Ata lâkabı ile **meşhûr derler** (234b/6)
 Nogay arasında Baba Tükles **derler** (234b/7)
 ba'zı neseb-nâmede alarga Hacı Ahı hem **derler** (234b/7)
 alarga baş halîfe **dîrler** (234b/13)
 körmesem neçük namâz **iter men** (235a/13)*

3.3.5. Gelecek Zaman

Çağatay Türkçesinde gelecek zaman kipi *-gay/-gey* eki ile teşkil edilir. Eckmann, bu ekin aynı zamanda gereklilik ve istek ifade ettiğini de kaydetmiştir (Eckmann 1996, s. 104). Metindeki örneklerde de gereklilik ve istek anlamında olduğu görülmektedir. Eckmann, bu ekin Güney Türkçesindeki *-a* (< *-ga*) şekline de şüirde rastlanabileceğine dikkat çekmiştir (Eckmann 1996, s. 104). Eser mensur olmasına rağmen söz konusu bu şeklin de metinde sadece bir örneği bulunmaktadır.

*bu iki rivâyetde vech-i tevfiik mümkindür ki bir vecheden ata tarafından **bolgay**
ve bir vecheden ana tarafından **bolgay** (235b/6)
Türkistan vilâyetiga barıp maksûdnu anda taleb **etgeyler** (234b/11)
Sarayçıkga barıp andağı küffâr ve halâyıknı İslâmga da'vet **idesiz**(234b/15)*

Eckmann, *-miş bolga(y) min, -p bolga(y) min, -gay i(r)dim* şeklindeki yapılarla Çağatay Türkçesinde gereklilik ile ilgili anlam ayrıntılarına değinmiştir (Eckmann 1996, s. 104). Metinde gereklilik anlamı ifade eden yapı olarak sadece bir yerde *-mak kerek* yapısıyla karşılaşılır.

*Zahiren alarnıñ adı Sadru'ddîn Ahmed **olmak kerek** (234b/6)*

3.3.6. İstek Ve Emir Kipi

Metinde hem istek hem de emir kipine dair birer örnek bulunmaktadır.

*bir şart **eyleyem** şartım budur ki (235a/3)
erbâb-ı basâret ve ferâset ve ashâb-ı fetânet ve kiyâsetga ve mestûr **kalmasun** (234b/1)*

3.3.7. Şart Kipi

Eserde şart kipi ile ilgili iki örnek bulunmaktadır. Bunlardan biri fiil, diğeri isim çekimidir. İsim çekiminde *bol-* yardımcı fiilinin ek fiil görevinde olduğu anlaşılmaktadır. Eckmann da fiilin bu kullanımını kaydetmiştir (Eckmann 1988, s. 123).

*bu şekilde maña hem münkeşif **olsa** bilür men (235a/8)
eger bu söz sâbit **bolsa** hem mümkindür (235b/16)*

3.3.8. Ek fiil

Metinde ek fiil *ir-/i-* ve *-dur/-dür* şeklindedir. Sadece bir örnekte de *bol-* fiilinin ek fiil olarak kullanımı vardır. İki örnekte *ir-/i-* fiilinin olumsuz şekli olan *imes* “değil” yapısının kullanıldığı, *atamandı* “yöneticiydi” örneğinde de ek fiilin düştüğü kaydedilmiştir. Örnekler daha çok isim bildirme çekimi ile ilgilidir. Birleşik kip çekimi olarak geniş zamanın hikâyesi ve bilinen geçmiş zamanın şart çekimleri örneklenmiştir.

*eger bu söz sâbit **bolsa** hem mümkindür (235b/16)
Hazret-i Seyyid Ataga ahu rızâ'î **imişler** (234b/8)
egerçi tevehhüm-i kizb ve iftirâdan hâlî **imesdür** (234b/2)
Celâleddîn-i Rûmî sultan İbrâhîmniñ atası **imesdür** (235b/14)
bir kiçe taht üstinde ibâdete meşgûl **idi** (235b/8)
Çingiz Han evlâdından henüz müselman olgan pâdişâh yok **irdi** (234b/17)
ol zamanda Sarayçıkda pâdişâh Özbek Han **irdi** (234b/15)
sultan İbrâhîm Belh vilayetinde pâdişâh **irdi** (235b/8)
İbrâhîm talebine **irdi** (235b/13)
Ediği Biy Baba Tükles **evlâdidur** (234b/4)
Zengi Ata Hakîm Atadan **murahhasdur** (234b/12)
Hakîm Ata Sultan Hâce Ahmed Yesevîden **murahhasdur** (234b/12)
bir şart eyleyem şartım **budur** (235a/3)
Ve Sadr Ata ki elhâl Baba Tükles lakabı ile **meşhurdur** (235b/15)*

*hâsilu'l-kelâm babanını üş ogıl **bardur** (235b/17)*
*tevârih-i mülûk-ı mâziyeni köp bilür **irdi** (235a/2)*
*Özbek Han aytur **irdi** (235b/2)*
*Mâverâ'ünnehirde tahsîl-i ulûm-ı zâhirî kıldılar **irse** (234b/9)*
*bes vakt-i namâz boldı **irse** (235a/12)*
*Kâ'bedür deyü işaret kıldılar **irse** (235a/13)*
*âlim âmil ve şeyh ve **atamandı** (236a/1)*

3.3.9. Sıfat-fiil Ekleri

Metinde temel olarak *-gan/-gen* ekinin yaygın kullanıldığı görülmektedir. Eckmann, Orta Asya Türkçesi metinlerinde genellikle *-muş/-miş* ekinin kullanıldığını, Çağatay Türkçesinde ise yerini bu eke bıraktığını belirtir ve *-muş/-miş* ekinin bu sahada çok nadir bulunduğunu kaydeder (Eckmann 1988, s. 107). Bu ekin dışında iki örnekte de *-dik/-dik* sıfat-fiil ekinin kullanıldığı görülür. Eckmann, bu ekin *-daç/-deçi*, *-gl/-gli* ekleriyle birlikte Çağatay sahasında kullanımdan düştüğünü ve fonksiyonunun *-gan/-gen* ekine geçtiğini not eder (Eckmann 1988, s. 142). Söz konusu ekin Oğuz Türkçesine ait metinlerdeki varlığı göz önüne alındığında metindeki bu örnekler Oğuz Türkçesi tesiri olarak kaydedilebilir.

*Hârizm ve Mâverâ'ünnehirni ziyaret **kıldıklarında** (234b/10)*
*neçük namâz iter men **didüğünde** Sadr Ata kolların köterüp (235a/13)*
*İdil ve Kuban kenarında **olturgan** Nogay ve mirzalar (234b/4)*
*Özbek Han ve arı tâbi **bolgan** il ol 'azîz da'veti birle (234b/5)*
*Çingiz Han evlâdından henüz müselman **olgan** pâdişâh yok irdi (234b/17)*
*Sadr Ata kolların köterüp ol **körünge** Kâ'bedür deyü işaret kıldılar (235a/13)*
*Özbek Han ve hazır **turgan** barça halâyıknı nazarından (235a/14)*
*müddet-i hayâtında namâzga şuru' **etgenimde** Kâ'beni körmegünçe (235b/2)*
*peri kızın alupdur **digen** söz meşhurdur (235b/15)*

3.3.9. Zarf-fiil Ekleri

Metinde *-p*, *-mey -ü*, *-geç*, *-günçe* zarf-fiil ekleri bulunmaktadır. Yapı olarak zarf-fiil eki olmamasına rağmen “*-dı irse*” şeklinin de birleşik kip anlamının dışında metinde zarf-fiil görevinde kullanıldığı üç örnek vardır. Bu yapı *-ınca/-ince*; *-dığı zaman* anlamı vermektedir. *Mâverâ'ünnehirde tahsîl-i ulûm-ı zâhirî **kıldılar irse** dâiye-i sülûk-i meşâyih batınlarında peydâ olup (234b/9)*, *bes vakt-i namâz **boldı irse** kible tarafına müteveccih boldı (235a/12)*, *Kâ'bedür deyü işaret **kıldılar irse** Özbek Han ve hazır turgan barça halâyıknı nazarından hicâblar köterilüp (235a/13)*.

Bu eklerden en sık kullanılanı *-p* zarf-fiil ekidir. Diğer ekler birer kez örneklenmiştir. Eckmann, *-may/-mey* ekinin *-al/-el-y* ve *-p* zarf-fiil eklerinin olumsuz şekillerini yaptığını belirtir (Eckmann 1988, s. 116). *Mûsâ aleyhi's-selâmgâ te'sîr itmey (235a/4)*. Eckmann, Çağatay Türkçesinde sadece şiiirde vezin gereği nadir de olsa *-yu/-yü* şeklinde arkaik bir ekten bahseder ve ünsüzle biten fiil kök ve gövdelerine getirilen *-ul/-ü* şeklinin olmadığını kaydeder (Eckmann 1988, s. 107). Söz konusu bu ek metinde *Kâ'bedür deyü işaret kıldılar (235a/13)* şeklinde bir örnekte geçmektedir. Tek örneklili bir başka ek de *-gaç/-geç* zarf-fiil ekidir. Bu zarf-fiil eki Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinde de devam etmektedir (Öztürk 1997, s. 231). *eger men hem müselmân olgaç bu şekilde maña hem münkeşif olsa (235a/8)*. Son olarak da *-gunçe/-günçe* ekinin geçtiği örnek de şu şekildedir. *Kâ'beni körmegünçe tekbîr-i tahrîmeni aytmadım (235b/2)*.

*bu dört azîz kiçiklikden bir yerde musâhib **olup** (234b/9)*
*dâiye-i sülûk-i meşâyih batınlarında peydâ **olup** (234b/9)*
*bir kâmil taleb **kılıp** (234b/10)*

Türkistan vilâyetiga barıp (234b/11)

Deşt-i Kıpçak ve Sarayçıkga barıp (234b/14)

bes Hazret-i Seyyid Ata ve Sadr Ata Pîr emri ile Sarayçıkga barıp (234b/17)

Firavununın sâhirleri Hazret-i Mûsâ aleyhi's-selâmga mukâbil bolup (235a/4)

çunânçı asası ejdehâ olup(235a/5)

barça sihirlerni yutup(235a/6) yok itdi

Sadr Ata kolların köteriip (235a/13)

barça halâyıknın nazarından hicâblar köterilüip (235b/1)

taht üstinde dervîşlik itip tenri te'âlanı izlemek ne mümkindür (235b/11)

3.4. Söz Varlığı

Metin, konusu itibariyle Türkçe kelimelerin yanında içinde bulunulan kültür çevresinin de etkisiyle özellikle Arapça ve Farsçadan alıntı kelimeler ve tamlamalar içermektedir. Alıntı olan kelime ve tamlamalardan hareketle metnin yazarı veya müstensihisi ile ilgili olarak kültür düzeyi bakımından Arapçaya ve Farsçaya hâkim bir kişi olduğu kolayca anlaşılabilir durumdadır. Çalışmanın amacı ve çerçevesi bakımından önemli olan nokta ise Türkçe kelimelerin mahiyetidir. Bu açıdan metnin dili bize oldukça zengin bir malzeme sunmaktadır. Başlangıcından bugüne Türk dili gibi lehçe ve şivelerinin temas noktalarının son derece hareketli olduğu bir zeminde kelimelere, ait oldukları dönem ve saha bakımından sınır koymak mümkün değildir. Buna rağmen belirli kelimelerin ve gramer yapılarının sınırları da takip edilebilir durumdadır.

Bu sebeple metinde geçen *köp* “çok”, *köter-* “yukarı kaldırmak”, *köteril-*, *oltur-* “oturmak”, *barça* “bütün, hepsi”, *bar-* “varmak”, *ber-* “vermek”, *bar* “var”, *alar* “onlar”, *neçük* “nasıl”, *ataman* “eski bir unvan, yönetici veya bu yöneticiye bağlı bölge”, *asra-* “beslemek, büyütme, korumak” vb. kelimeler hem ses özellikleri hem de sözlük birimi olmak bakımından metnin Oğuz sahası dışında kaldığına tanıklık etmektedir. Bunun yanında metinde Oğuz Türkçesi özelliklerini tanımlayan kelimeler de bulunmaktadır. *bul-* fiili bunlardan biridir. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, Ebu Hayyan¹'a dayanarak *tap*² “bulmak” fiilinin Kıpçakça, *bul-* fiilinin de Türkmence olduğuna dikkat çekmiştir (Karamanlıoğlu 1989, s. XVI). Başka bir kelime *it-* “etmek” fiilidir. Eckmann, Çağatay Türkçesinde birleşik fiiller başlığı altında isim+yardımcı fiil yapılarında çok defa *kıl-* “kılmak, yapmak”, bazen de özellikle şiirde *et-* veya *eyle-* fiillerinin kullanıldığını belirtiyor (Eckmann 1988, s. 50). Kaşgarlı, Oğuzların *et-* fiilini diğer Türklerin ise *kıl-* fiilini kullandığını ve *et-* fiilinin Oğuzca olduğunu kaydeder (Ercilasun 2014, s. 88). Bu noktadan hareketle *et-* fiili ile kurulan birleşik fiiller de söz varlığı bakımından metnin dilindeki Oğuz Türkçesi etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Metinde bu iki yardımcı fiille kurulan birleşik fiiller şunlardır:

nikâh etmek (235b/16), *şuru' etgenimde* “niyet ettiğimimde” (235b/2), *taleb etgeyler* (234b/11), *da'vet idesiz* (234b/15), *da'vet itdiler* (235a/1), *sihr itdiler* (235a/4), *te'sîr itmey* (235a/4), *yok itdi* (235a/6), *telkîn itdiler* (235a/11), *ta'lîm itdiler* (235a/11), *namâz iter³ men* (235a/13), *dervîşlik itip* (235b/11), *ihtiyâr itip* (235b/13)

zâhirî kıldılar (234b/9), *taleb kılıp* (234b/10), *ziyâret kıldıklarında* (234b/10), *hâsıl kıldılar* (234b/12), *emr kıldılar* (234b/14), *zahir kıldılar* (235a/1), *bâtıl kıldı* (235a/5), *işaret kıldılar* (235a/9, 14), *teessür kılıp* (235b/11), *terk kılıp* (235b/12).

¹ Ahmet Caferoğlu, Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk, İstanbul 1931.

² a.g.e., s. 98.

³ Bu kelimenin okunuşunda tereddüde düşmekle birlikte tercihimizi *it-/et-* fiilinden yana kullandık. Çünkü imlâdan *aytar* “söyler” gibi bir okuyuş da mümkün görünmektedir. Ancak *eda etmek*, *ifa etmek* gibi anlamları da düşünerek bu okuyuşta karar kıldık.

Her iki fiilin kullanım sıklığı Eckmann tarafından belirtilen durumla tezat oluşturmaktadır. Metinde *it-/ et-* fiili ile kurulan birleşik filler *kıl-* fiili ile kurulanlar kadar işlektir. Birer örnekte de her iki yardımcı fiilin aynı isim unsuruyla birleşik fiil oluşturması söz konusudur. *taleb etgeyler* (234b/11), *taleb kılıp* (234b/10). Özellikle bu tür kullanımlar da metnin dilindeki karışıklığı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

4. SONUÇ

Çağatay Türkçesinin son dönemine ait bu metnin yazarı ve nerde yazıldığına dair metinden ve başkaca kaynaklardan bir bilgiye ulaşmak mümkün görünmemektedir. Metni kaydeden kişinin belli bir kültür seviyesinde olduğu kullandığı Arapça ve Farsça kelimelerden anlaşılabilir. Ancak, alıntı kelimelerin imlâsındaki düzenlilik ve standart kullanım Türkçe kelimelerin imlâsında görülmemektedir. Bu durum bize bir taraftan metnin yazarı veya müstensihî diyebileceğimiz el-Hârizmî'nin Türkçe kelimelerin imlâsında bu ikiliği bilinçli olarak oluşturduğunu, diğer taraftan da Çağatay Türkçesi yazı dilinin içine girmiş olduğu çöküş sürecinin tabîî bir sonucu olduğunu düşündürmektedir.

Metnin yazarının isminden hareketle onun Harezmi bölgesine mensup biri olduğu fikri ilk akla gelebilecek olan tahmindir. Ancak metinde bunu teyit edecek bir bilgi bulunmamaktadır. Devin Dewese, da bu duruma dikkat çekmiş ve el-Hârizmî'nin Harezmi kökenli olup olmadığı konusunda hiçbir bilginin bulunmadığını belirtmiştir. Dewese, onun bir Karakalpak olabileceği ihtimali üzerinde durmakla birlikte bu düşüncesini de kesinleştirememiştir (Dewese 1994, s. 371).

Dewese'in bu düşüncesine ek olarak el-Hârizmî'nin Karakalpak olma ihtimali ile birlikte Kazak veya Nogay Türklerinden olabileceği de söz konusudur. Çünkü, metinde bu yazı dillerinin ortak ayırt edici bir özelliği olan kelimelerin son sesindeki *-ç>-ş* değişimini örnekleyen kullanımlar bulunmaktadır. Bu değişimin örneği metinde iki yerde görülmektedir. *üş aziz* (234b/13) *üş ogıl* (235b/17).

Bunun yanında metinde Oğuz Türkçesi özelliklerinin varlığı da belirgin bir şekilde kendini hissettirmektedir. Bu bakımdan da metnin Oğuz muhitiyle de irtibatı olabileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Eckmann'ın, Çağatay Türkçesi için nadir bir kullanımı vardır diye belirttiği *it-/et-* "etmek" fiilinin, Çağatay Türkçesinde standart bir kullanımı olan *kıl-* "kılmak, yapmak" fiiline nazaran daha fazla kullanılması, yalın hâldeki kelimelerde bile yönelme hâli ekinin *-a/-e* şeklinde gelmesi, *bol-* şeklinin yanında *ol-* fiilinin de yaygın örneklerinin olması, birinci teklik şahıs zamirinde ilgi hâli ekinin *benim* şeklinde gelmesi, *-gan/-gen* sıfat-fiil eki ile birlikte *-dık/-dik* sıfat-fiil ekinin kullanıldığı örneklerin varlığı Oğuz Türkçesinin dil hususiyetlerini temsil etmektedir.

Ancak bu tür örneklerin, karışık dilli eserlerde metnin coğrafyası ve kime ait olduğuyula ilgili olarak karar vermemize imkân sağlamayacağını da belirtmek gerekir.

Sonuç olarak metnin dili mevcut imlâ ve gramer özellikleri bakımından değerlendirildiğinde, bu metin temel olarak Çağatay Türkçesinin özelliklerini yansıtmakla birlikte Oğuz ve Kıpçak Türkçelerinden de izler taşımaktadır. Bu türden metin örnekleri bize sadece gramer özellikleri bakımından bir fikir vermez. Aynı zamanda kaybolan otorite ile birlikte yazı dili zemininin nasıl sarsılmaya başladığını ve aşağı yukarı bir asır sonunda müstakil yeni yazı dillerinin nasıl şekillendiğini ve ortaya çıktığını somut bir şekilde göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Netice itibarıyla bu özellikteki metinlerin, bütün Türk coğrafyasında ortalama bir Türk insanının okuyup anlayabileceği ortak bir yazı dili tasavvuru için ömrünü vakfeden ve çıkarmış olduğu Tercüman gazetesinin dilinde Osmanlı Türkçesine ilave olarak diğer Türk lehçelerinden

de kelimeler ekleyen İsmail Bey Gaspralı'nın fikirlerinin oluşmasında da etkili olduğu kanaatini taşımaktaym.

SUMMARY

From the beginning of the 15th century to the first years of the 20th century, Turkic language, continued its existence under the name of Chagatai Turkic in the east and Ottoman Turkic in the west. Approximately from the first quarter of the 20th century, the formation process of modern Turkish literary language has been observed. Depending on the political stability, this process was more uninterrupted and stable in the western branch of the Turkic language; on the other hand, it resulted in the eastern branch, with the disappearance of the state power, with a localization and the deterioration of the common written language. It is possible to follow the effects of this situation on the language. In the texts between 17th and 19th centuries, it was accepted as the collapse period of Chagatai Turkic.

This text which is the subject of the present study is a small genealogy from 1719. Its subject is on the pedigree of Sadr Ata, known as Baba Tukles, among the Nogais and the great ancestor of Edige. Nurullâh bin 'Ubeydullâh es-Siddîk el-Hârizmî is the author or copyist of the work. There is no information about this name in the sources. The text is registered in the Staatsbibliothek zu Berlin- Preussischer Kulturbesitz library in Berlin, in the *Şeğere'i Turki* of Abu'l-Ghâzî. The language of the text shows the transition feature between Chagatai Turkic and contemporary writing languages. From this perspective, it has a rich language material.

It is not possible to find any information about the author of this text belonging to the last period of Chagatay Turkic and where it was written from the text and other sources. It can be understood from the Arabic and Persian words that the person recording the text is at a certain cultural level. However, the regularity and standard usage in the spelling of the quoted words are not seen in the spelling of Turkic words. This situation makes us think that on the one hand, al-Hârizmî, whom we can call the author or the copyist of the text, consciously created this duality in the spelling of Turkic words, on the other hand, it was a natural result of the decline process that the written language of Chagatay Turkic entered into.

As a result, when the language of the text is evaluated in terms of its current orthographic and grammatical features, this text basically reflects the characteristics of Chagatay Turkic, but also carries traces from Oghuz and Kipchak Turkic. Examples of such texts do not only give us an idea of grammatical features. At the same time, it is important in terms of showing in a concrete way how the written language ground started to shake with the lost authority and how individual new written languages formed and emerged at the end of almost a century.

Consequently, I am of the opinion that texts with this feature are effective in the formation of the ideas of Ismail Bey Gasprinski, who devoted his life to the imagination of a common written language that an average Turkish person can read and understand in all Turkic geography and added words from other Turkic dialects in addition to Ottoman Turkic in the language of the *Tercuman Newspaper*.

KAYNAKÇA

- Abu'l-Ghāzī Bahādur Khān < Chiwa Chan > *Şeğere'i Turki* , 1150 [1737]
- Baskakov, N. A. (1963). *Ногайско-Русский словарь*, Moskva: Государственное Издательство Иностранных И Национальных Словарей.
- Caferoğlu, A. (1931). *Kitâb al-idrâk li-lisân al-atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Deweese, D. (1994). *Islamization and native religion in the golden horde: Baba Tükles and conversion to Islam in historical and epic tradition*. Pennsylvania: . Penn State University Press.
- Eckmann, J. (1964). Memluk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına dair. *TDAY*, Ankara, s. 35–41.
- Eckmann, J. (1988). *Çağatayca el kitabı*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Eckmann, J. (1996). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar*, (Yayına Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (1970). Doğu Türkçesinde ek uyumsuzluğuna dair. *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 18, s. 113-124.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânu lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2019). Arap harfli Türkçe tarihî metinler nasıl okunmalı?. V. Sümer & O. Kabadayı & O. Hanayi (Ed.), *Uluslararası Türkçe Tarihî Metin Araştırmaları Sempozyumu (Metin Yayımları, Kataloqlama, Dijitalleştirme) Bildirileri içinde* (s. 95-102). Almatı: Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü (Eni).
- Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Gülistan tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dıykanov, K. (2005). Baytursunov'un 125. yıl dönümüne armağan Kırgız dili ve Akmat Baytursunov. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies* Cilt: V, Sayı 2, Sayfa: 325-334.
- Öner, M. (1988). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, R. (1997). *Uygur ve Özbek Türkçelerinde fiil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. & Ölmez, M. (1999), *Türk dilleri-giriş*. İstanbul: Simurg Yayınevi.
- Tosun, N. (2012). Çağatayca yazılmış menâkıpnâmeler. *İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu*, 2012, s. 437-454.

EKLER
TIPKIBASIM
234b

ارباب بصارت و فراست و احباب فطانت و کیاست غله و مستور قلم اسون اهل توابع
و شایب نیک کلامی کرمه توحم کذب و انفراد خیالی ایماسد و لیکن شوق عملی بنام صالح شهر قد
و نبوت نسب همیشه علی التمام اولی الیه در موقع مناسبه لازم اولغان روایت و نقاد و الوعد علی
الاولی الاولی ایدیل و قویان کنارنده اولتورغان نوغای و معزز اولار زنده مشهور بودرله ایق بی بابا تکلی اولدی
و اوزبک خان و انگلتایع بوغان ایله اولغیز ندعوتیه برک شرف اسلامه مشرف اولدی لر ظاهره الارشادکی صد لایق
احمد و ملوک کدی یار خوارزم و ما و آراء التمه و اصد راتاقی ایله مشهور در درجه اول الارشاد و بدینکی سیمه کوب
بدهق چه شدک نوغای ار سنده بابا تکلیس در لرو بعضی نسب نامیه و لارنده جان آخی هم در اول و جردن که حضرت
سیرا تاغده اخ رضای ایشتر و حضرت سیدنا و صدر راتا و بد راتا و اوزون حسیق بو تورت عزیز کیک لیکدن بربردا
مصاحبه کوب ما و آراء التمه ده تحصیل علوم ظاهری قیلدیلر ارسیده و ایتمه سکوک مشایخ باطنی زنده بیدا اولوب
بر کامل حلقه یاب جمله مشایخ خوارزم و ما و آراء التمه که زیارت قیلدیلر زنده با جده مشایخ دن الارغه اشارت بولدی
حرکت اول و بیلا تیفقه باریب مقصودین اندا طلب تکامله بس بو تورت عزیز مشایخ ارشادی ایله ترکستان غله
باریب مراد یون زنگی تادان حاصل قیلدیلر و زنگی تا حکم تادان مرخص در و حکیم تانا سلطان خواجه اجمی سون کن خرف
رحله آده جلیهم بس زنگی تا اولاصدر راتاغله رخصت بردی اول جهنمک الارغه باش خلیفه و بربر بس اولاش
عینز هم مرخص اولدی لر سر حضرت زنگی تا سیر تا ایله صدر راتاغله اهر قیلدیلر که دشت تیجان و سیراچن زنده باریب اندانی
کنار و خلیق غه اسلامه دعوت ایدر مسرا اولر فاند سیراچن ده پادشاه اوزبک خان یوردکی که جنگیز خالا
نیک اولوغ اوغل جوچی خان بشیخی اوغل شیبان خان اولادی در اول زمانده جنگیز خان اولاد یون هنوز مسلمان
اولغان پادشاه بوق ایدین بر حضرت سیدنا و صد راتا پیر ایلر سیراچن زنده اوزبک خان فی اسلاطه
صدر

235a

235.

دعوت ایتدیله کوب کرامت و خارق عادات ظاهر قیله لر اوز بک فان عاقل و صلب رای
 و قصص و تواریخ ملوک ما فیله بی کوب بیلور ایردی بو غیر زلفله ایتدی کم سسز نیک سکیز
 حق لوغین بیلور من بر شرط ایلم شرط بود ورکه اولر زمانده کله فرعون نیک ساهوری
 حضرت موسی علیه السلام غله مقابل بولوب سحر ایتدی لر موسی علیه السلام غله تاثیر ایتدی
 موسی علیه السلام نیک معجزه سی اول سحر لر نی باطل قلدی جنبانجه حصا سی ایتدی اولوب بارجه
 سحر لر نی یو توب یوق ایتدی اولر زمانده ساهور بارجه سی موسی علیه السلام غله کتوریلر
 فی الحال اول سحر لر شرافت ایمان ایلله تی قات یرو تی قات کوک و عرش و کورسی الاغده
 منکتن بولدی اگر من هم مسلمان اولغاچ بو شکل دامنکام منکتن اولسجه بیلور من کله نیک
 دیکیر هقد بر حضرت سیدنا صدرا تاغده اشارت قیلدی لکه سیز باش فلیغه سز
 بو ایشک نصر فی سز کامغوز صدر بر حضرت صدر انا اوز بک فاعله کلمه شهادت
 تلتین ایتدی لر و کمان ایمان و شریط و احکام اسلام و آبدست و نماز تعلیم ایتدی لر
 بشر و قعی نماز بولدی ابرسه قبله طرفنه متوجه بولدی لر اوز بک فان ایتدی کعبه نی من
 کورسام چوک نماز ایتمار من دید و کند صدر تا قول لارین کونوب اول کورنخان کعبه در بو
 اشارت قیلدی لر ابرسه اوز بک فان و حاضر تورنخان بارجه فلان نیک نظر دن حجاب لر

235b

تاریخ جلوس نادر شاه صحرای منگنده پادشاهی اتلی خفق منده قرار تا پارس
 سر تا پاریس حضرت کعبه محمد عیسا و سیان ظاهر ولدی اول کشن که از یک فاعله ظاهر ولدی بواری
 و مشهوره که از یک خان ایتوری ولدی مرت حیاتمه نماز فاعله شروع انکار نه کعبه نی کور کور فاعله
 نی جمله نی انباریم حاصل کلام اول کوزه تیرش منکر کشی شرفی اسلحه مشرف بو لیر و لیر فاعله لری هر نا لیر و ما
 کنان لندی لولان انهدا نا الله و صد راتایک منب لنده اختلاف در بعض ایتوری لری صدقات امام محمد
 حنیغ نسلی در بعض ایتوری لری بو بکر صدیق رضی الله عنه نسلی در بو ایکی روایت او جد توفیق مکن در که بر
 وجه دن تا طرف دن بولغی و بر وجه دن از طرف دن بولغی و لکن نوغای ار سنده حضرت صدیق نسلی
 اولن ایله مشهوره و اول الله علم و صد راتایک اتاسی در ویشل دهم در که سلطان ابراهیم بن ادرهم من
 یک اوغل در اما سلطان ابراهیم بن و لایزه پادشاه ایدی بر یکجه تخت او سنده عبادت مشغول ایدی قصی
 او سنده بر کسد یورور ابراهیم سوردی کیم در دینم قصریم او سنده جواب کله کی کم بر عرب من یوه
 ایزلاب یوروج من ابراهیم دیدی بونه عجب سوزد بو قصر او سنده یوه بولق نه مکن در جواب کله کی
 کیم گفت او سنده در ویشل کب استب سوزی ایزلک نه مکن در ابراهیم غله بو سوز تا اثر قلبت پادشاه
 ایغنی ترک قلبه دریش کسین ایستخ دن غایب لوب و کعبه طرفته اندی خاتونی اوغل ایله
 ابراهیم طلبنده ایدی کعبه که باریب اندام جم ولیر و کیم اوغل او غم بلخ دن در مش یک اختیار ایتب قتری
 و اما سلطان جلال الدین روی سلطان ابراهیم سید اتاسی ایما سدر بل که سلطان ابراهیم ایله ابراهیم در
 و صد رات که حال با نکلس غنی ایله مشهور در هم کفری لوب دور دیکان سوز مشهور در
 کر بو سوز ثابت بولسه هم مکن در زیر که انسان جنینه نی نیاز اگر شریعت دن فی الجمله
 جلدی بار در حاصل کلام با کنگ او شراوغل بار در اولغ اوغل غنی اسلام با در
 ...

